

ČO SA V ŠKOLE O NEROVNOSTI NAUČÍŠ

RODOVÉ STEREOTYPY V SPRÁVANÍ A POSTOJOCH UČITEĽIEK A UČITEĽOV.

Mgr. Katarína Minarovičová

„V ranej adolescencii sa s dievčatami deje niečo dramatické. Osobnosti dievčat sa húfne potápajú, tak ako lietadlá a lode záhadne miznú v bermudskom trojuholníku. Zrútia sa a zhoria v spoločenskom a v ývinovom bermudskom trojuholníku.“ (Mary Pipher, Aspekt 1/2000, s. 61)

V každodennej interakcii v triede učiteľky/ia rozdeľujú žiakov na chlapcov a dievčatá. Napriek tomu, že sú chlapci aj dievčatá vzdelávaní spoločne, nedostáva sa im v škole rovnaký výchovný obsah. Stereotypné presvedčenie učiteľov/liek o odlišnosti chlapcov a dievčat sa vytvára ako súhrn empirických skúseností a mýtov. Zahrňuje predstavy o rozdielnych schopnostiach, odlišnom postoji k práci a sklonoch k určitému spôsobu reagovania dievčat a chlapcov. Od dievčat sa napríklad očakáva konformnosť, poslušnosť a schopnosť prispôsobenia sa. Pozitívnu spätnú väzbu získavajú od učiteľov/liek za usilovnosť, svedomitosť a spoľahlivosť. Chlapci sú považovaní za kreatívnejších, pripisuje sa im tendencia k asertivite, resp. až k agresivite, k nepokoju, impulzivnosti, nepozornosti a lajdáctvu. Učitelia/ky považujú potom agresívne správanie chlapcov za „prirodzené“, biologicky podmienené. V rámci vyučovania ho preto tolerujú viac ako rušivé a agresívne správanie dievčat, ktoré býva trestané prísnejšie, pretože takéto správanie nepatrí do tradičného repertoáru ženských prejavov.

Rozdiely v správaní sa učiteľov/liek k dievčatám a chlapcom

V každodennej interakcii medzi učiteľmi/kami a žiakmi/čkami sa postoje učiteľov/liek k rodovým rolám dievčat a chlapcov prejavujú v ich správaní. Aj keď si učiteľky a učitelia myslia, že pristupujú k chlapcom a dievčatám rovnako, nie je to pravda. Keď si uvedomíme, že aj učitelia/ky patria do danej spoločnosti, kde počas socializácie prevzali názory o „prirodzenej“ rozdielnosti v správaní, schopnostiach, rolách dievčat a chlapcov, nutne potom tieto rodové stereotypy reprodukovujú prostredníctvom očakávaní a požiadaviek na žiakov/čky. Ani v koedukatívnych podmienkach slovenských škôl, ktoré majú zabezpečiť rovnaké vzdelanie pre dievčatá a chlapcov, nevymizla výchova v zmysle sprostredkovania tradičných rodových rolí. Učitelia/ky venujú viac pozornosti chlapcom ako dievčatám, a to vo viacerých ohľadoch. Napríklad pri inštrukciách, upozorňovaní na nevhodné správanie alebo pri komunikácii všeobecne. Potvrdzujú to aj nasledovné spomienky na základnú a strednú školu vysokoškolských študentov/tiek, budúcich učiteľov/liek:

„...učiteľka slovenčiny na gymnáziu bola „zaťažená“ na chalanov. Všetko geniálne a super bolo len z ich strany. Dievčatá niekedy ignorovala. Len čo vošla do triedy hovorila: „Á, dobré ráno, Jano. Vlado má dnes nový svet,...“. Keď odpovedalo dievča a nevedelo odpoveď, dostalo päťku, no chalanom to vždy odpustila s tým, že si to doberú.“

„...učiteľka matematiky a fyziky, obľubovala predovšetkým chlapcov. Ale musím uznať, že chalani boli vážne bystrejší. Nás dievčatá v podstate neponižovala, ale nevenovala nám takú pozornosť.“

„...učiteľka slovenčiny uprednostňovala chlapcov. Aj keď povedia „hlúpost“, je to „úžasné“. Dievčatá majú na jej hodinách smolu. Chlapci sú dosť „okato“ uprednostňovaní, zrejme z dôvodu veľkého počtu dievčat v triede.“

Chlapci dostávajú na vyučovaní väčší priestor ako dievčatá a majú tak možnosť vyskúšať si širšie spektrum správania, aj vo vzťahu k sebadôvere a k schopnosti presadzovať sa. Napríklad v diskusiách je chlapcom ponechaný väčší priestor na vyjadrenie svojho názoru ako dievčatám. Pri riešení úloh učitelia/ky odpovedajú na otázky chlapcov inak ako na otázky dievčat. Chlapcov sa snažia kodpovedi priviesť, čím rozvíjajú ich logické uvažovanie, zatiaľ čo dievčatám odpovedajú na otázky priamo. Pri realizovaní chemických, či fyzikálnych pokusov si učitelia/ky častejšie vyberajú na demonštrovanie pokusu chlapcov ako dievčatá.

Špecifický prístup učiteľov/liek k dievčatám a chlapcom, ktorý je založený na rodových stereotypoch, vplýva aj na záujmy chlapcov a dievčat, na výber záujmových krúžkov, športových aktivít a neskôr aj na výber povolania:

„Na základnej škole sme boli vedení každý svojou cestou: muži – manuálne, technické práce, matika, fyzika,.. ženy – varenie, šitie, slušné správanie,... Napríklad dievčatá nikdy nesmeli hrať futbal, iba tzv. „dievčenské“ hry a naopak chlapci smeli hrať iba futbal.“
„Manuálna práca, napríklad upratovanie listia na školskom dvore bola výhradne úloha chlapcov. Dievčatá nehrali (nemohli hrať) futbal, hádzanú.“

Medzi učiteľmi/kami vládne mýtus, že chlapci majú lepšie predpoklady a teda aj pravdepodobnejšiu úspešnosť v matematike a dievčatá v jazykoch. Podľa psychológa Davida Fontanu, sa však akékoľvek rozdiely v rozumovej výkonnosti chlapcov a dievčat dajú vysvetliť vplyvom prostredia a nemajú biologický základ. Napriek tomu však má matematika a prírodné vedy „mužský“ imidž, a dievčatá o ne prejavujú menší záujem ako chlapci. Humanitné predmety sú naopak viac zastúpené dievčatami. V niektoré predmety, napríklad technické práce sú sprístupnené výlučne pre chlapcov, a domáce práce pre dievčatá. Na telesnej výchove nemajú dievčatá rovnaké možnosti ako chlapci hrať vo futbalových družstvách, chlapcom sa neumožňuje hrať hádzanú. Sú to opäť predsudky, alebo zvyky, ktoré vedú učiteľov/ky považovať futbal, basketbal za mužský šport a hádzanú, či gymnastiku za ženský šport. Je smutné, že sexizmus a vtipy o ženách sa stali súčasťou každodenného humoru učiteľov. Poznámkami o „ženskej logike“ otvorene diskriminujú dievčatá a označujú každý ich prejav, či vlastnú myšlienku za menejcennú:

„Na strednej škole, keď odpovedalo dievča z fyziky, učiteľ si nikdy neodpustil poznámku: „Pánboh to dobre zariadil: ženám nadelil krásu a mužom rozum.“ alebo ak niečo dievča odpovedalo nesprávne: „To je tá vaša ženská logika.“ Jeho obľúbená veta znela: „Načo vy dievčatá chcete ísť na vysokú školu. Aj tak sa vydáte a budete doma s deťmi.““

Učiteľia/lky by mali otvorene odsúdiť každé sexualizované a verbálne obťažovanie aj zo strany žiakov. Chlapci častejšie zosmiešňujú a urážajú dievčatá, ako dievčatá chlapcov.

Postoje učiteľov a učiteliek k rodovým rolám dievčat a chlapcov

Z výskumu, ktorý bol zrealizovaný na dvadsiatich základných školách a gymnáziách v Bratislave v roku 2003 vyplýva, že učiteľky a učelia majú rozdielne postoje k rodovým rolám dievčat a chlapcov. Muži (učelia) prejavili stereotypnejší postoj k rodovým rolám chlapcov než k rodovým rolám dievčat. Učelia súhlasili s rodovým stereotypom, že chlapci majú prirodzene lepšie logické myslenie ako dievčatá. Ak sa malí chlapci na základnej škole hrajú s bábikou, považujú to za nevhodnejšie správanie, ako v prípade malých dievčat. Chlapcov považujú za lepších vodcov triedy ako dievčatá. Viac učiteľov ako učiteliek nesúhlasilo s výrokom, že chlapci aj dievčatá sú rovnako schopní pochopiť technické problémy. Otváranie okien, dvíhanie tabule považujú za úlohu chlapcov, kým spríjemňovanie prostredia triedy a polievanie kvetov, za úlohu dievčat.

Ženy (učiteľky) prejavili stereotypnejší postoj k rodovým rolám dievčat. Ak sa napríklad vulgárne vyjadruje dievča, je to podľa nich horšie, ako keď rovnako vulgárne nadáva chlapec. Dievčatá sú podľa učiteliek prirodzene citlivejšie a disciplinovanejšie ako chlapci. Dievčatá považujú za lepšie organizátorky ako chlapcov. Prácami, ktoré si vyžadujú zodpovednosť, ako napríklad zbieranie peňazí, či kníh, poverujú skôr dievčatá ako chlapcov.

Celkovo boli učiteľky aj učelia vo svojich postojoch stereotypnejší, keď sa jednalo o rodové role dievčat. V správaní však prísnejšie hodnotia chlapcov, viac ich upozorňujú na nevhodné správanie. Učiteľky súhlasili viac ako učelia s myšlienkou, že chlapci by mali byť vedení k vychovávaniu detí rovnako ako dievčatá. V praxi by to tiež znamenalo, že chlapci by mohli byť rovnako vedení k profesii učiteľa v materskej škôlke ako dievčatá.

Správanie dievčat a chlapcov v triede:

Správanie učiteľov/liek posilňuje rozdiely v správaní dievčat a chlapcov. Deje sa tak preto, že žiaci/čky majú sklon správať sa podľa očakávaní učiteľa/ky. Avšak ešte predtým, ako deti prvýkrát prekročia brány školy, učia sa sociálnemu správaniu v rodine. Očakávania a príkazy rodičov deťom signalizujú, čo sa od nich očakáva vzhľadom na ich pohlavie, a tým v deťoch rozvíjajú mužský alebo ženský stereotyp správania. A tak si deti vo veku, kedy idú do školy, už dobre uvedomujú rozdiely medzi rolou chlapca a dievčaťa. Poznanie týkajúce sa rodových úloh sa napokon pevne stabilizuje vo veku okolo šesť rokov a tak dievčatá a chlapci prichádzajú do školy s určitou „rodovou výbavou“. Vedia, aké správanie je spoločensky žiaduce od dievčat a aké od chlapcov. V škole sa toto rodovo špecifické správanie implicitne očakáva a ďalej sa posilňuje.

Ako sa v škole správajú dievčatá:

Dievčatá nadobudnú počas socializácie väčšiu sebakritickosť. Úspech a dobré výsledky v škole začnú pripisovať vlastnej pracovitosti, nie schopnostiam. Pri neúspechu sa stiahnu do seba, reagujú skôr pasívnymi obrannými mechanizmami. Tie môžu viesť k úniku od problémov. Dievčatá sa tak potom javia ako pasívnejšie a menej pribojné. Učiteľky/lia považujú zlé výsledky a neúspech dievčat za dôsledok nedostatočnej prípravy, ale aj ako prejav obmedzených schopností. Dievča s horším prospechom bude s veľkou pravdepodobnosťou označené ako málo inteligentné, zatiaľ čo chlapec bude považovaný za lajdáka a nie za vinníka svojho neúspechu. Na druhom stupni základnej školy sa začína školský prospech dievčat zhoršovať. Dievčatá prenášajú svoju pozornosť z úspechu v práci na úspech v kolektíve, ktorý je založený na obľúbenosti. Dôležitým sa stane vzhľad a popularita, nie dobré známky. Aj samotní učitelia podporujú u dievčat rodovo stereotypné správanie tým, že dievčatá, ktoré vyhovujú mužskej predstave „ženskosti“, sú hodnotené lepšie ako ostatní/é žiaci/čky. V triede to potom môže vyzeráť aj takto:

„Učiteľ fyziky očividne preferoval dievčatá v sukničkách. Chalani u neho neuspeli lepšie ako známku 4 z odpovede, ktorá by bola hodnotená u baby za 1.“

Ako sa v škole správajú chlapci:

Na rozdiel od dievčat sa chlapci javia sebedomejši a menej sebakritickí. Keďže chlapci nie sú považovaní za usilovných a snaživých, učitelia/lky majú tendenciu predpokladať, že ich schopnosti môžu byť v skutočnosti lepšie ako výkon, ktorý podávajú. Úspechy chlapcov sú pripisované ich schopnostiam a to posilňuje ich sebedomie. Neúspech chlapcov učiteľky/lia interpretujú ako nedostatok motivácie a usilovnosti. Ide teda o faktory, ktoré sú nejakým spôsobom ovplyvniteľné a dajú sa zmeniť, na rozdiel od interpretácie neúspechu u dievčat. Chlapci potom pripisujú svoje zlé učebné výsledky vonkajším okolnostiam, ako napríklad obtiažnosti úlohy, či nespravodlivému hodnoteniu učiteľa/ky. Chlapci majú k dispozícii určité mechanizmy, ktoré sú schopné kompenzovať ich neúspech, či horší prospech. Je to predovšetkým vyššie spoločenské uznanie mužov. Pre chlapcov potom nie je škola „až taká dôležitá“ ako pre dievčatá. Majú totiž aj iné podporné zdroje, než je úspech v škole. Tie však dievčatám chýbajú. V diskusiách skáču chlapci do reči dievčatám omnoho častejšie ako dievčatá chlapcom. Ak hovorí dievča, chlapci prejavujú nezujem a intoleranciu. Implicitným posolstvom týchto reakcií je, že to, čo hovorí žena, nie je až tak dôležité, v porovnaní s tým, čo hovorí muž. Rozdielny status medzi mužmi a ženami môžu žiaci/čky vidieť aj v zastúpení mužov – učiteľov v školstve. Čím vyšší typ školy, tým nájdeme viac mužov za katedrou. Aj samotní/é učitelia/lky považujú chlapcov za vhodnejších kandidátov na funkciu predsedu triedy ako dievčatá:

„Na strednej škole sa volil predseda triedy. Takmer jednohlasne sa spolužiaci v triede vyslovili v môj prospech. Napriek tomu sa triedna učiteľka rozhodla, že predseda bude náš jediný chalan. Nestál o to, nevedel nič vybaviť, nič zistiť a aj tak som to nakoniec musela všetko robiť ja. Ale on bol predseda, lebo sa to triednej javilo ako najlepšie riešenie.“

Dievčatá bývajú častejšie zodpovednými za vedenie financií, či spríjemňovania a skrášľovania prostredia v triede.

Prerušenie bludného kruhu alebo čo sa v škole o rovnosti naučíš, v živote zrealizuješ.

Na príkladoch zo školských tried sme si ukázali, že rodové stereotypy, ktoré generalizujú a neberú do úvahy individuálne, špecifické rozdiely jednotlivcov, sa v škole fixujú a reprodukovujú. Učiteľky a učitelia sa svojim správaním podieľajú na budovaní bludného kruhu nerovnosti vyplývajúcej z rodových stereotypov. Môžu ho narušiť zmenou svojich postojov k rodovým rolám dievčat a chlapcov, zmenou správania a očakávaní môžu ovplyvniť pohľad aj samotných žiakov/čok na rodové schémy v spoločnosti. Môžu zmeniť sebahodnotenie žiakov/čok a prispieť k tomu, aby mali možnosť rozvíjať sa slobodne v individuálnej bytosti, bez nalinkovaných schém „ženskosti“ a „mužskosti“. K tomu je treba, aby sme si neustále vytvárali istý kritický odstup od toho, čo je spoločnosťou nanucované ako „prirodzené“, pretože bez kritického odstupku sa nedá nereprodukovat' rodové schémy a rodové stereotypy.

Výskumy o rodových rozdieloch vo výchove a vyučovaní sú uverejňované v časopisoch *Gender and Education* (online: <http://www.tandf.co.uk/journals/carfax/09540253.html>), *Sex Roles, Sex Education* (online: <http://www.tandf.co.uk/journals/carfax/14681811.html>), *Educational Studies, Journal of Teacher Education*. Ďalším zdrojom pedagogických výskumov v oblasti rodových rozdielov vo

vyučovacom procese môžu byť webové stránky americkej asociácie American Association of University Women (AAUW) <http://www.aauw.org/2000/research.html> alebo európskej asociácie Gender and Education Association (GEA) <http://www.warwick.ac.uk/fac/soc/conted/GEA.shtml>. Asociácia združujúca inštitúcie pre feministickú pedagogiku – Association of Institutions for Feminist Education (AOIFE) uverejňuje svoje výskumy na stránke <http://www.tema.liu.se/aoife>.